

XFTAP 15.35.07

Р.У.Рахметова, Н.М. Иргебаева, К.Кауметова
«Тұран-Астана» университеті, Нұр - Сұлтан, Қазақстан
(E-mail: rakhmetova.r@tau-edu.kz, n.irgebaeva@mail.ru, kaumetova-97@mail.ru)

Қазақстан жастарының отбасын құруға психологиялық дайындығы

Аннотация. Жастарды отбасын құруға дайындау - оның қалыптасуы мен дамуының басты мәселелерінің бірі. Отбасы - қоғамның тұрақты дамуымен көптеген функцияларды орындайтын мемлекеттік институттардың бірі. Отбасы құруға Қазақстан жастарын психологиялық тұрғыдан даярлау проблемасы жастардың психологиялық сауаттылығы мен осы бағыттағы жауапкершілігін арттыру арқылы алдын-ала қолдауды қажет етеді. Әдебиеттегі «психологиялық дайындық» ұғымы кешенді индивидуалды қасиет ретінде анықталған. Жастардың жауапкершілігі отбасын құруға және оны одан әрі қалыптастыруға психологиялық даярлық деңгейін анықтайды. Соңғы жылдары елімізде ажырасулар саны өсті. Жаһандану дәуірінде жастардың басқа адаммен күшті, үйлесімді одақ тауып, оны өмір бойы қалай сақтау керектігін зерттеу өзекті мәселелердің болып табылады. Жас отбасы әсіресе мемлекет тарапынан қолдауды және зерттеушілер тарапынан жан жақты көмекті қажет етеді.

Мақалада қазақстандық жастардың құруға психологиялық дайындығын анықтау мақсатында жүргізілген зерттеу нәтижелері келтірілген.

Түйін сөздер: жастар, отбасы, неке, зерттеу материалдары, анкета.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6895-2019-129-4-122-137>

Түсті: 4.06.19 / **Қайта түзетілді:** 15.07.19 / **Жарияланымға рұқсат етілді:** 8.08.19

Кіріспе. Адам өміріндегі аса маңызды кезеңнің бірі кәмелеттік жасқа келгеннен кейін өз отбасын құрып, ұрпақтар сабақтастығын жалғастыруы табиғи процесс. Әр ата-ананың мақсаты кәмелеттік жасқа толған баласының отбасын құрып, ел игілігіне қызмет етіп, ұрпақ сабақтастығын жалғастыруы және оны жүзеге асыруды өзінің негізгі міндеті деп санайды. Қазақстан Республикасының «Мемлекеттік жастар туралы» Заңында 14-29 жас аралығындағы азаматтар жастар деп есептелініп, олардың оқып, білім алуына, еңбек етіп өз қажеттіліктерін қамтамасыз етулеріне жағдай жасау қарастырылған». Отбасын құру «Неке және отбасы туралы» кодекске негізделеді. Неке қию (ерлі-зайыпты болу) үшін некеге отыратын (ерлі-зайыпты болатын) еркек пен әйелдің ерікті әрі толық келісімі және олардың неке (ерлі-зайыптылық) жасына толуы қажет. Неке (ерлі-зайыптылық) жасы еркектер мен әйелдер үшін он сегіз жас болып белгіленеді. Отбасын құрудағы жауапкершілік жастардың субъектілік сапаларының жоғарылығын талап ететін саналылықпен байланысты. Мемлекет кәмелеттік жасқа толған азаматтарының отбасын құрап, ұрпақ өсіріп, қоғам игілігіне қызмет жасауына жағдай жасайды. Қазақстан Республикасында 2019 жылдың «Жастар жылы» деп аталуы, жастарға жасалатын қамқорлықтың басты көрсеткіші. Сондай-ақ еліміздегі «Дипломмен ауылға», «Бизнес жол картасы», «Жұмыспен қамту-2020», «Әрбір отбасына 7-20-25 бағдарламасы аясында баспана алудың жаңа мүмкіндіктерін беру», «Жоғары білім алудың қолжетімділігі мен сапасын арттырып, студент жастардың жатаханадағы жағдайын жақсарту», т.б. бағдарламалар қолға алынып, еліміздің түкпір-түкпірінде жүзеге асырылуда. Осы шаралардың барлығы жастардың бабалар өсиетіне сай интеллектуалдық дамуына, бәсекеге қабілетті тұлғалық сапаларын жетілдіруіне мемлекет тарапынан көрсетіліп жатқан қолдаулар. Жастардың отбасын құруға психологиялық дайындығы тақырыбындағы мақаланы жазудағы басты мақсат

отбасылық өмір сүру барысында кездесетін түрлі кедергілер мен қиындықтарға егжей тегжейлі қарап, отбасының басты қызметі мен өзінің бұл өмірдегі міндетін терең түсінуіне, тұлғалық сәйкестікке мән беруге жастардың назарын аудару. Екі адамнан тұратын одақ тек осы екі субъектінің ғана мәселесі мен шешімі болуымен қатар, ол әулеттің, тұтас елдің, ұлттың атағы мен даңқын дәріптейтін көрсеткіш. Отбасын құру маххабат пен қатар әр адамнан өзінің еркін және сезімін басқарара білуді және жауапкершілікті талап етеді. Мақсат жастардың отбасын құрудағы жауапкершілігін арттырудағы психологиялық дайындыққа, отбасында бірлесіп өмір сүріп, арман мен мақсатқа жетуде саналы іс-әрекет жасау, өзара түсіністік, бірін бірі силау, аялау жолдарын қарастыру.

Мақалада отбасын құруда жастардан талап етілеін міндет отбасын құру тек өзінің жеке басының ғана мәселесі болмайтынына көзін жеткізу. Қазақта «Үй менікі деме, үй артында кісі бар» деген нақыл осы отбасында кездесетін мәселелерді қарастыруға қатысты айтылғандай. Мақсат бар жерде міндет те бар. Ата-бабаларымыз баласы елқатарлы отбасын құрып, бастарын құрағаннан кейін (бас екеу болғаннан кейін), сол ошақтың аяғынан тұрып кетуіне, отаудың орда болуына психологиялық дайындауды ерте жастан-ақ (екі жақтың да тегіне, генетикасына) бастаған. Адамның жеке басының жалпы дамуы қалай болса, жыныстық жүріс-тұрыстың дамуы да солай. Демек, ол өмір сүретін және дамитын нақты тарихи қоғамның жағдайына әр уақытта байланысты рөл атқарады. Олай болса жастардың отбасын құруға психологиялық дайындығын (арнайы құрастырылған сауалнамалар) анықтап және оның көрсеткіштерінің негізінде әр жастың психологиялық сауатын арттырып, психологиялық түсініктері мен өзін өзі ұйымдастыру, мінез құлқын тәрбиелеу, жас кезеңдеріне байланысты туындайтын кризистік жағдайларды жеңе білу, яғни бірлесіп өмір сүрудегі психологиялық сәйкестілік, екінші адамды тыңдай және түсіне білу, силастыққа үйретуге мән беру болып табылады. Әрине, бұл мәселелер бұдан кейінгі мақалалардың материалдары болады.

Қоғамдағы отбасы мәселесіндегі аса өзекті салдары ауыр, ажырасуды азайтудың жолы әр жастың отбасылық өмірге саналы, салмақты, ойлы көзқарасын дамыту, яғни психологиялық дайындығына мән берілсе, ол мәселе ғылыми зерттеліп, негізделсе отбасының өміршендігі, қоғамның дамуына қосар үлесі артатын болады деп санаймыз.

Отбасын құруға психологиялық дайындықты анықтау сауалнамалары (15 сұрақтан және 16 сұрақтан тұратын) қазақ жастары үшін дайындалды.

Анкетадан алынған сұрақтардың көрсеткіштері салыстыру, *параметрлерді бағалау* әдістерімен өңделді.

Мақала №АР05134319/ГФ «Мәңгілік ел» аясында Қазақстан аймақтарының демографиялық дамуының болашағы» жобасының аясында дайындалды.

Негізгі бөлім. Тәуелсіздік туының астында Қазақ елі «Мәңгілік ел» жобасын іске асыруда. «Қазақстан - 2050» стратегиясы – барлық саланы қамтитын және үздіксіз өсуді қамтамасыз ететін жаңғыру жолы [1] деп көрсетілген. «Мәңгілік ел» жобасын жүзеге асырудағы отбасының орны ерекше, себебі отбасы қоғамның бастапқы бөлшегі, алғашқы құрылымы. Осыған орай мемлекеттіктің, елдіктің болашағы болып табылатын жастардың отбасын құруға психологиялық дайындығының деңгейін анықтап, отбасының адам өміріндегі мәні мен маңызын, индивидтен тұлғалық сапаларды алғаш бойына сіңіріп, дамуының бастауы болатын микро ортасы - отбасының мәні туралы және оны құрудағы жауапкершілік сезімдерін жетілдіру деп санаймыз.

Жастар саясаты саласында статистикалық деректермен анықтаманың ресми статистикалық деректері бойынша 2018 жылы республика жастарының саны (14-29 жас) – 3 900 834 млн. адам [2]. Отбасын құру, оның ары қарайғы тұрақты дамуы, ұрпақ өсіріп, ол ұрпақты саналы азамат етіп тәрбиелеу мемлекеттің тұрақты дамуының негізі болып табылады.

Қазақстан Республикасы Статистика комитетінің деректері бойынша 2017 жылы 18-28 жас аралығындағы ерлер арасында - 91 298 неке, сәйкесінше жастағы әйелдер арасында 1 105 794 некеге отырған. 2017 жылғы 7 ай ішінде жастар арасында 55 877 неке (әйелдер) және 46 420 неке (ерлер) тіркелген.

Өкініштісі ерлер арасында (18-28 жас) ажырасулар саны – 11 466. Әйелдер арасында (18-29 жас) ажырасулар саны – 17 855 адамды құраған [3]. Бұл көрсеткіштер жастардың отбасын құруға психологиялық дайындығының нашарлауын айғақтайды. Әр адам дүниеге келгеннен кейін жас кезеңдеріне сай өзінің, ата-ананың, қоғамның алдындағы жауапкершілігін сезінуі, өз еркін реттеуі тұлға дамуындағы өзекті мәселе.

Мемлекеттің тұрақты дамып, өркениет көшінен қалмауының басты тетігі жас кезеңдерінің ерекшеліктеріне сәйкес әр адамның белгілі бір даму сатыларынан өтіп, табиғи, рухани қажеттіліктерін қанағаттандыруға талпынуы, түрлі қарым-қатынас жағдайларында кездесетін мәселелерді шешуге психологиялық дайындығының болуымен байланысты.

Мемлекеттің байлығы халқы болатын болса, ол байлық баладан басталатын жас ұрпақтың отбасында дүниеге келіп, әлеуметтеніп, мәдени даму деңгейлерінен өтіп қалыптасуына қызмет ету әрбір азаматтың саналылығының жауапкершілігінің көрінісідеп санаймыз.

Отбасы – некелесуден, туыстық байланыстардан тұратын шағын топтар, жеке өмірді ұйымдастырудың маңызды формасы және әлеуметтік қоғамдастық түрі. [4, 412 б.].

Отбасы адамда оны күтетін, сүйетін, түсінетін, қорғайтын үй түсінігін қалыптастырады. Отбасы адамның тұтас болмысының көріністерін «қамтитын» құрылым. Тұлғалық сапалардың негізі отбасында қалыптасады.

Жалпы отбасының тұрмыс тіршілігі, оның экономикамен байланысы мемлекеттің әлеуметтік саласының негізгі мәселесі болып табылады.

Сөйткенмен, азаматтық демократиялық мемлекетті қалыптастырудағы негігі тірек жастар болып табылады. Табиғат заңынан ешкім де шет қала алмайды. Дүниеде бәрі де өседі, өзгереді, дамиды. XIX ғасырдан бастап көптеген елдерде халықты тұрақты есепке алу жолға қойыла бастап және ол жөніндегі нақтылы талдаулар жасау мүмкіндіктеріне қол жеткізілді.

Отбасы ғылымның көптеген салаларының: философияның, әлеуметтанудың, саясаттың, экономиканың, психологияның, педагогиканың т.б зерттеу объектісі болып табылады. Әр ғылым саласы өз бағыттары бойынша отбасының шығу тарихын, даму сатыларын, мақсат міндеттерін, құрылымын, атқаратын қызметтері мен жауапкершіліктерін зерттейді.

Отбасын зерттеудегі бағыттардың өзіндік ерекшелігі бар. Мысалы, отбасын әлеуметтік институт (ұйым) ретінде қарағанда отбасының ішкі байланыс-қатынастарында оны кішігірім топ ретінде зерттейді. Егер отбасы әлеуметтік институт ретінде қарастырылса – бұл әлеуметтанудың мәселелерімен тығыз байланысты, ал, отбасы кішігірім топ ретінде қарастырылса оның әлеуметтік-психологиялық мәселелері қамтылады.

Отбасы – белгілі бір әлеуметтік нормалар, санкциялар, мінез-құлық (жүріс-тұрыс), құқық және міндеттер үлгілерімен, ерлі-зайыптылар, ата-аналар мен балалар арасындағы қарым-қатынастарды реттеушілікпен сипатталатын әлеуметтік институт болып табылады [5, 27 б.]. Отбасының қызметтері көп: жеке, әлеуметтік, экономикалық, рухани т.б.

Балалардың отбасындағы тәрбиесі отбасы мүшелері арасындағы өзара қатынастардың қалыптасуы мен дамуына септігін тигізетін адамдардың жақындығы, туыстық қатынастар, өзара үйелмендік, тұрмыстық өмір. Отбасы тәрбиесінің артықшылығы да осы қатынастарда, оны тәрбиенің ешқандай да түрі алмастыра алмайды.

Әлеуметтік институт - бұл адамдардың мүдделерін қанағаттандыру мақсатында пайда болған, белгілі бір әлеуметтік мәні бар функцияларды атқаратын, әлеуметтік әрекеттестіктің

тарихи қалыптасқан, нығайған, өзін-өзі тұрақты жаңартып отыратын, әлеуметтік жүйеде тығыз байланысқан, әлеуметтік нормалар мен ережелер, әлеуметтік рөлдер мен мәртебелер негізінде мақсатқа бірге қол жеткізетін адамдардың ұйымдасқан бірлестігінің түрі. Яғни адамдардың мінезқұлқын, ісәрекетін сипаттайтын кез келген тұрақты әлеуметтік құрылым әлеуметтік институт бола алады. Институт («институтты» латын тілінде «орнату» деген мағынаны береді) дегеніміз адамдардың аса маңызды қажеттіліктерін қанағаттандыру үдерісі тәртіпке келтірген, тұрақты сипаты бар, өзін-өзі жаңартып отыратын әлеуметтік әрекеттер мен өзара қарым-қатынастардың жиынтығы.

Әлеуметтік институттардың негізгі мақсаты маңызды өмірлік қажеттілікті қанағаттандыру. Отбасы институтының қажеттілігін және қызметіне жататын мәселелер:

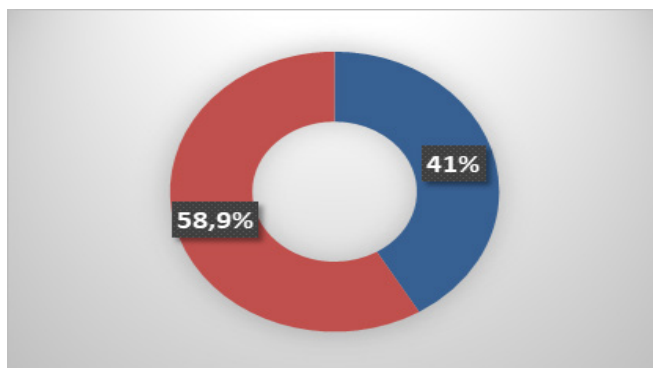
- қоғамдық құндылықтар (махаббат, балаларға қатынас, отбасылық өмір);
- демографиялық мәселені шешуге атсалысатын қоғамдық рәсімдер (балалардың тәрбиесі, олардың денсаулығы, денесінің өсуі жөніндегі қамқорлық, отбасылық ережелер мен міндеттер);
- отбасындағы рөлдер мен мәртебелердің бір-бірімен араласып жатуы (отбасында ата мен ененің, әкенің, ананың, баланың, жас өспірімнің, аға мен қарындасардың рөлдері мен мәртебелері[6,131].

Қоғамда жеке әлеуметтік институттар ерте заманнан қалыптасқан. Отбасын әлеуметтік институт ретінде қолданылатын негізгі ұғымдар: 1) некелік қатынастардағы қоғамдық қажеттілік, талап-тілектік, мұқтаждықтар; 2) отбасының әлеуметтік қызметі; 3) отбасы қатынастарындағы ережелер мен бағалық құндылықтар; 4) әртүрлі типтегі (түрдегі) отбасындағы тәртіп үлгілері, т.б. [7, 47 б.].

Отбасы қоғамдық басқа институттар сияқты белгілі бір функциялар атқарады. Отбасының функциясы (қызметі) дегеніміз отбасы мен оның мүшелерінің белсенділігі, тіршілік әрекеті. Қоғамның отбасына қатысты, отбасының тұлғаға қатысты және тұлғаның отбасына қатысты қызметтері қарастырылады. Осыған байланысты отбасының қызметін әлеуметтік (қоғамға қатысты) және жеке (тұлғаға қатысты) деп бөлуге болады. Отбасы қызметі отбасы институтындағы қоғамның, жеке адамның қажеттіліктерімен және қоғамның әлеуметтік-экономикалық жағдайымен тығыз байланысты. Сондықтан уақыт өте келе қызмет сипаты қалай өзгерсе, иерархия да солай өзгереді. Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 26 желтоқсандағы № 518-IV Кодексінің 10-бабында Неке (ерлі-зайыптылық) жасы еркектер мен әйелдер үшін он сегіз жас болып белгіленген»[8]. Осыған орай біз отбасын құрудағы алғашқы жас кезеңдері 21-25 жас және 26-30 жас аралығындағы жастардың отбасын құруға психологиялық дайындықтарын анықтау мақсатымен зерттеулер жүргізілді.

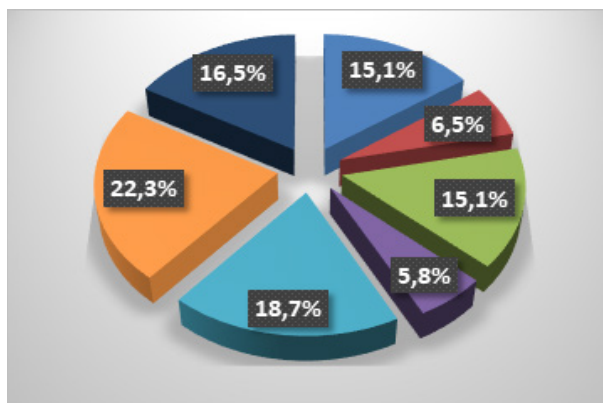
Жастардың отбасын құруға психологиялық дайындығын анықтау мақсатында «Тұран-Астана» университетінің «Психология» мамандығының студенттерін қатыстыра отырып, республика аймақтарының 21-25 жас аралығындағы жастарымен 15 сұрақтан тұратын сауалнамалар және 26-30 жас аралығындағы жастарымен 16 сұрақ бойынша сауалнамалар жүргізіп, жауап нәтижелері топтастырылып, осы жас кезеңдеріндегі өзекті мәселелер сараланды. Сауалнамаға негізінен еліміздің аймақтарынан әр жас категориясынан 400 жас қатынасты. 21-25 жас аралығындағы жастармен жүргізілген сауалнама жауаптарын талдау нәтижесінің көрсеткіштері төмендегідей:

Сауалнамаға 1-суретте көрсетілгендей 41% ауыл, 58,9 % қала жастары қамтылды. Олардың 34,8% орта білімді, 22,5% арнаулы орта білімді, 22,5% жоғары білімді тұлғалар. Сауалнамаға қатынасқан респонденттердің 5,5% отбасын құрғандар, ал 85, 9% әлі отбасын құрмаған жастар.

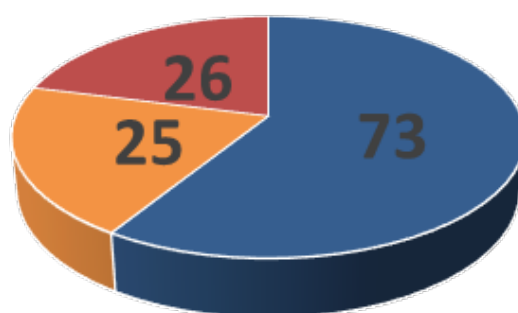
Сурет 1. Тұрғылықты орындарының көрсеткіштері

Бұл жас кезеңінің басты ерекшелігі жастардың небәрі 5,5% ғана отбасын құрғандар. Бұл көрсеткіш қазіргі кезде отбасын құру жасының 18 жастан жоғары екенін көрсетеді. Сауалнамаға қатысқан жастардың 85,9% әлі отбасын құрмағандар. Бұл көрсеткіш қазіргі 21-25 жас аралығындағы жастардың басты мақсаты мамандық алып, әлеуметтік ортада өз орнын анықтап, болашақ өміріне дайындығын ойластыруымен байланысты деп санаймыз. Бұл тұжырымның шешімін келесі «Отбасын құрмасаңыз, бұған себеп боларлық негізгі үш себепті көрсетіңіз» деген сауалға берілген жауаптар нақтылай түседі. Бұл сауалға олардың 15,1% баспананың жоқтығы, 6,5% тұрақты (жұмыстың) табыстың жоқтығы, 15,1 % қазіргі кезде қызға, жігітке қойылатын талаптардың жоғарылығы, 5,8% үлкен қалада (ауылда) танысу мүмкіндігінің аздығы, 18,7% материалдық жағдайымды жақсартуым керек десе, 22,3% отбасын құруға жауапкершілігім жоғары, таңдауымның кездеспеуі, 16,5% басқасы деп жауап берген. Яғни отбасын құруға шешім қабылдауда кездесетін себептер қазіргі жастардың өзіне қоятын талаптарының жоғарлығымен және шешім қабылдауда жан-жақты ойластыруға көңіл бөлетінін көрсетеді. Сөйткенмен бұл сұраққа респонденттердің 16,5% «басқасы» деп жауап беруі отбасын құрудағы шешілетін мәселелердің күрделілігін көрсетеді. Бұл жауаптардан қазіргі кезде жастардың отбасын құруға жауапкершілікпен қарайтыныны, қажеттіліктерді қанағаттандыру және отбасында тұрақтылықты сақтауға өзін дайындауға мән беретінін байқаймыз.

Сурет 2. Отбасын құрмасаңыз, бұған себеп боларлық негізгі үш себепті көрсетіңіз» деген сауалға берілген жауаптардың диаграммасы

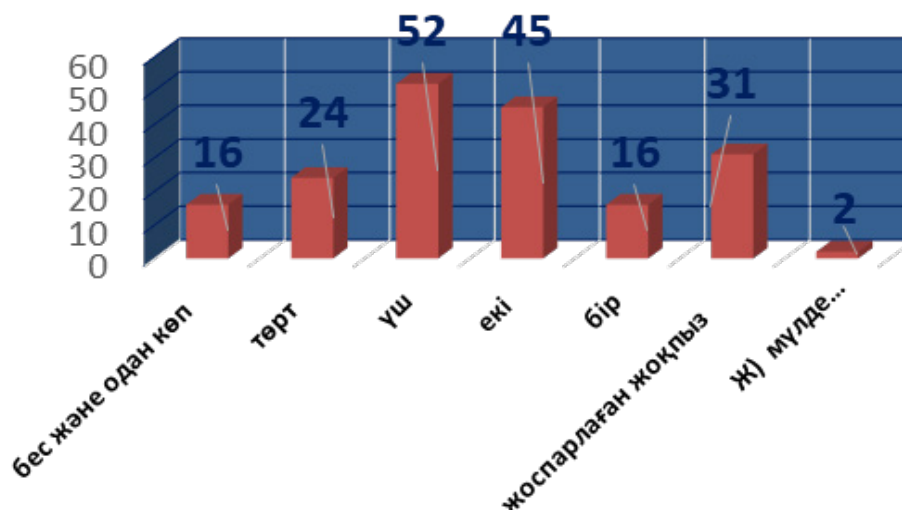
Ал, «Отбасын құрғыңыз келе ме?» деген сауалға 58,8% «иә» десе, 20,2% «айта алмаймын» деп жауап берсе, 20,9% «жоқ» деп жауап берген. 3-суреттегі Жастардың 58,8% «иә» деп жауап беруі отбасының қоғамдағы орнын түсінуі болса, екіншіден өз отбасын құру арқылы өмірге ұрпақ әкеліп, әлемдік кеңістікте еліміздегі халық санын көтеруге атсалысуды мақсат етуі, сонымен қатар, отбасы өзін қажет деп сезінетін, оны үнемі күтіп отыратын мықты сүйеніш, әртүрлі сыртқы күштердің теріс ықпалынан сақтайтын қорған, ақыл-кеңес беретін, басына түскен қиыншылықтарды бірге көтеріп, одан шығарып алатын жәрдемші ретінде түсінетінін көрсетеді. Қазақта «бас екеу болмай мал екеу болмайды» деген даналық бұл жастарды ойландыратынын байқаймыз. Бұл сұраққа 20,2% респонденттердің «айта алмаймын», 20,9% «жоқ» деп жауап беруі ойландыратын мәселе. Бұл көрсеткіштер жастардың қоғам алдындағы жауапкершіліктерімен өз мүмкіндіктеріне сенімдерінің төмендігі. Яғни психологиялық дайындықтың аздығы деп санаймыз.

(графикте адам санымен көрсетілген)

Сурет 3. Отбасын құрғыңыз келе ме, деген сауалға берілген жауаптардың диаграммасы

Ал, «Болашақта отбасыңызда қанша бала болғанын қалайсыз?» деген сауалдың талдауында респонденттердің 27,9% үш балалы болуға басымдық берген, екі балалы болуды 24,2% көрсетсе, бес және одан көп балалы болуды 8,6% көрсеткен, ал 1,1% «мүлде балалы болуды қаламайтынын» айтқан. Бұл жауаптардан мынадай қорытынды шығаруға болады: 4-5 балалы болуды респонденттердің 16% көрсетуі қазіргі кездегі демографиялық саясатқа үн қосу, яғни патриоттық сезім және ұрпағының көп болуын қалауды байқаймыз. Респонденттердің басым бөлігі, яғни 52% үш балалы болуды көрсетуі отбасының репродуктивтік, тұрмыстық-экономикалық, тәрбиелік, әлеуметтендіру, психотерапиялық қызметтеріне ерекше мән беретіндігін көрсетеді. 31% «жоспарлаған жоқпыз» деген жауаптары олардың бұл мәселе туралы ойлауға аса мән бермеуінен деп санаймыз. Жалпы бұл жастағы респонденттердің 2 % балалы болуды «мүлде қаламайтындар». Бұл топ өкілдері отбасындағы баланың ролі мен мәнін әзірге толық бағалай алмауымен, сондай ақ жалғыздықтың адамға әсеріне мән бермей, өмір бойы жас болып тұра беретіндей сезімде болуларымен байланысты- деп санаймыз. «Мүлде балалы болуды қаламайтыны» әлі де болса отбасының қоғамдағы ролін, басты құндылықтарын жете сезіне алмауы деген қорытынды жасадық.

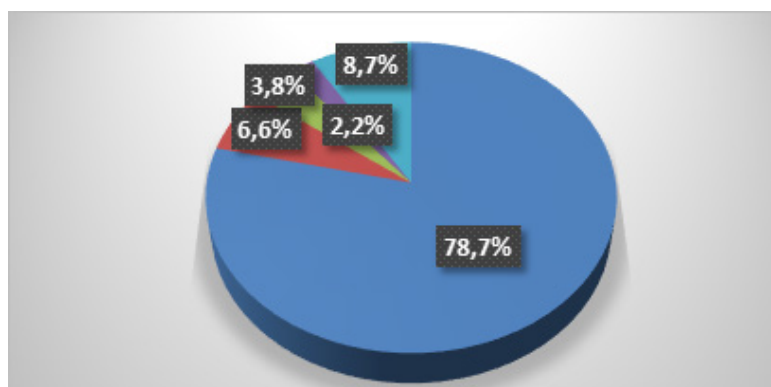
(графикте адам санымен көрсетілген)

Сурет 4. «Болашақта отбасыңызда қанша бала болғанын қалайсыз?» деген сауалға берілген жауаптардың диаграммасы

Біздің зерттеуіміз белгілі әлеуметтанушы И.В. Бестужев-Ладаның үшінші мыңжылдықтың басында жалғызбасты адам, бір балалы отбасы және ажырасу болмайды деген пайымын дәлелдей түскендей [9,23].

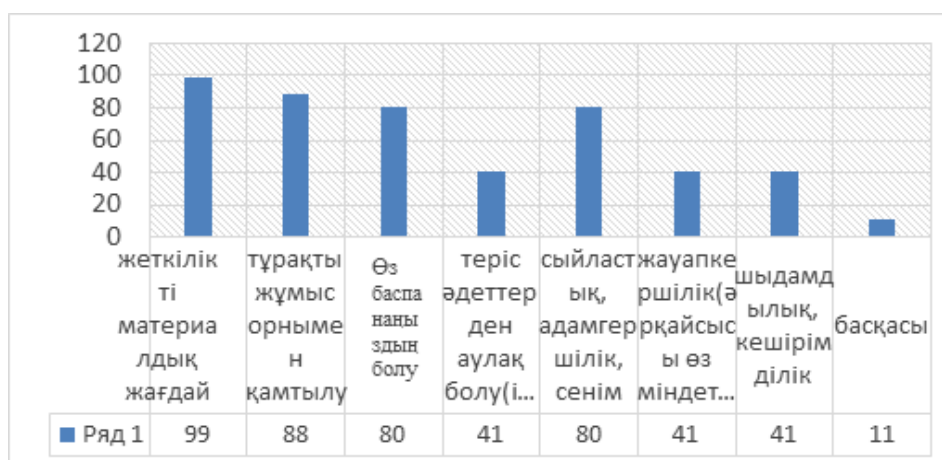
«Болашақта өзіңіздің отбасыңыздың қалай болғанын қалайсыз?» 78,7 % заңды некеде тұрған отбасы; 6,6% азаматтық некемен де отбасын құруға болады; 3,8% отбасылық міндеттерден гөрі, еркін жалғыз болуды; 2,2% некеге тұрмай-ақ, бірақ баламның болуын; 8,7% басқасы деп жауап берген.

Респонденттің 78,7 % некеде тұрған отбасын қалауы ұлттық дәстүрмен қатар жалпы ұрпақ жалғастыру мәселесінде жастардың түсініктерінің жоғарлығын көрсетеді. Сөйткенмен 6,6% азаматтық некемен де отбасын құруға болады, 3,8% отбасылық міндеттерден гөрі, еркін жалғыз болуды қалаймын - 2,2% некеге тұрмай-ақ, бірақ баламның болуы, -8,7% басқасы деп жауап беруі қазіргі жаһандану жағдайындағы әлемдік әсерлердің ықпалының басымдығын көрсетеді.

Сурет 5. Болашақта өзіңіздің отбасыңыздың қалай болғанын қалайсыз? деген сауалға берілген жауаптардың диаграммасы

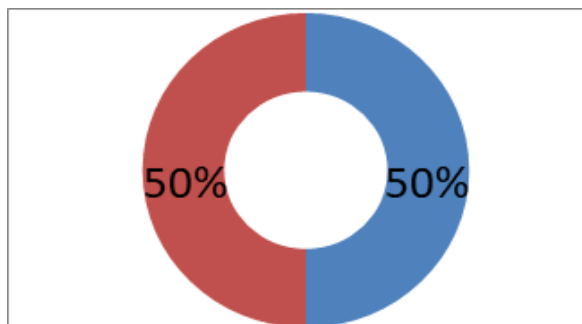
6-суретте «Отбасының тұрақтылығын сақтауға не қажет, негізгі үшеуін көрсетіңіз?» деген сауалға берілген жауаптардың көрсеткіштері төмендегідей: 20,6% жеткілікті материалдық жағдай, 18,3% тұрақты жұмыс орнымен қамтылу, 16,6% өз баспананың болуы, 8,5% теріс әдеттерден аулақ болу (ішімдік, нашақорлық және т.б.), 16,6% сыйластық, адамгершілік, сенім, 8,5% жауапкершілік (әрқайсысы өз міндеттерін атқаруы), 8,5% шыдамдылық, кешірімділік, 2,3% басқасы деп көрсеткен. Әрине, отбасының тұрақтылығын сақтауда материалдық жағдайдың жеткілікті болуы қажет. Бірақ, құрған отбасын сақтауда рухани байлық, білім, ұстамдылық, мінез сапалары көрсетілмеген. Респонденттердің 8,5% теріс әдеттерден аулақ болу (ішімдік, нашақорлық және т.б.) деп көрсетуі қоғамда жастар арасында мұндай мәселенің бар екендігін негізгі дәлелі болып табылады. Яғни жастардың өзінің тұлғалық сапаларының дамуына мән бермейтін жастардың қоғамда бар екендігін көрсетеді.

(графикте адам санымен көрсетілген)

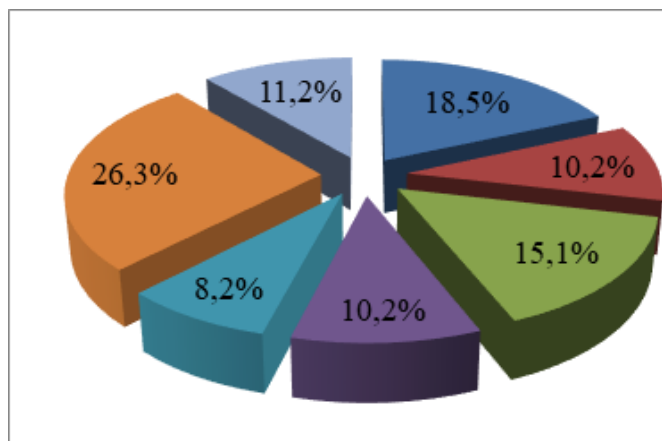
Сурет 6. 21-25 жас аралығындағы жастардың «Отбасының тұрақтылығын сақтауға не қажет, негізгі үшеуін көрсетіңіз?» деген сауалға берген жауаптарының диаграммасы

7-суретте көрсетілгендей 26-30 жас аралығындағы сауалнамаға қатынасқандардың 50% ауыл, 50% қала жастары болды. Олардың 14,8% орта білімділер, 27,8% арнаулы орта білімділер, 57,3% жоғары білімділер. Сауалнамаға қатынасқан респонденттердің 65% отбасын құрғандар, ал 34,9% әлі отбасын құрмаған жастар. Бұл көрсеткіштер жас ерекшеліктеріне қарай отбасын құрғандардың санының артқандығын көрсетеді. Алдыңғы жас кезеңдеріне қарағанда бұл кезеңде отбасын құру санының артуы жас ерекшелігімен байланысты деп санаймыз. Қазіргі кезде қыздардың тұрмысқа шығу жасы 28-ге жетті, ал ер азаматтар 30-35 жас аралығында отбасын құруға ден қояды. Яғни жалғыз бастылық, өмірлік серігін іздеу, отбасын құру қоғамның Батыс елдерінің мәдениетіне еліктеуімен түсіндіріледі. Сөйткенмен бұл жаста ұрпақ өсіру, оны әлеуметтендірудегі биологиялық мүмкіндіктердің шектеулі екендігін саналы түрде түсінуімен байланысты.

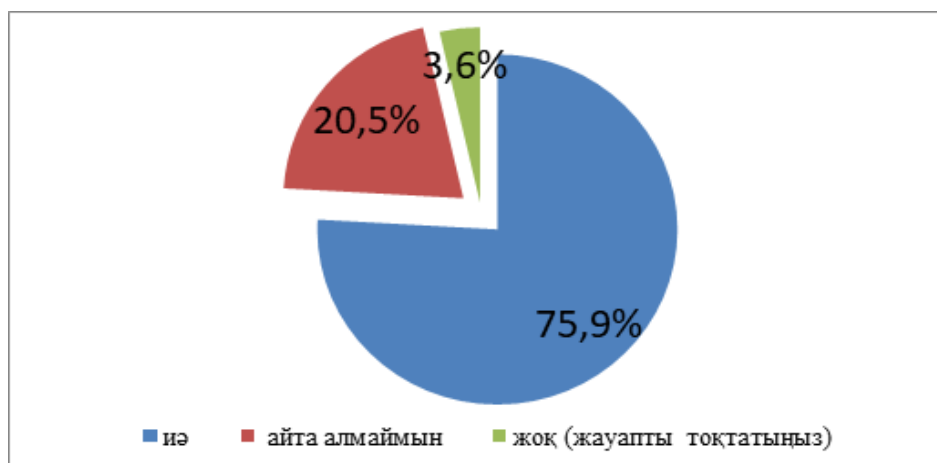
Сурет 7. 26-30 жас аралығындағы жастардың тұрғылықты орындарының диаграммасы

«Отбасын құрмасаңыз, бұған себеп боларлық негізгі үш себепті көрсетіңіз» деген сауалға олардың 26,3% отбасын құруға жауапкершілігім жоғары, таңдауымның кездеспеуі, 10,2% тұрақты (жұмыстың) табыстың жоқтығы, 18,5% баспананың жоқтығы, 15,3% қазіргі кезде қызға, жігітке қойылатын талаптардың жоғарылығы, 10,2% үлкен қалада (ауылда) танысу мүмкіндігінің аздығы , 8,2% материалдық жағдайымды жақсартуым керек десе, 11,2% басқасы деп жауап берген. Респонденттердің 26,3% отбасын құруға жауапкершілігім жоғары, таңдауымның кездеспеуі деп жауап беруі қазіргі кезде адамның тұлғалық сапаларына: адамгершілігі, білімі, мінезі, адамдармен сыйласа білуі, кішіпейілділік, қамқорлық сапаларына ерекше мән берілетінін көрсетеді. Жар таңдауда бұл жаста талаптың жоғарлығын көрсетеді. 8,2% материалдық жағдайымды жақсартуым керекдеуі жастар арасында материалдық байлыққа басымдық беретіні байқалады.

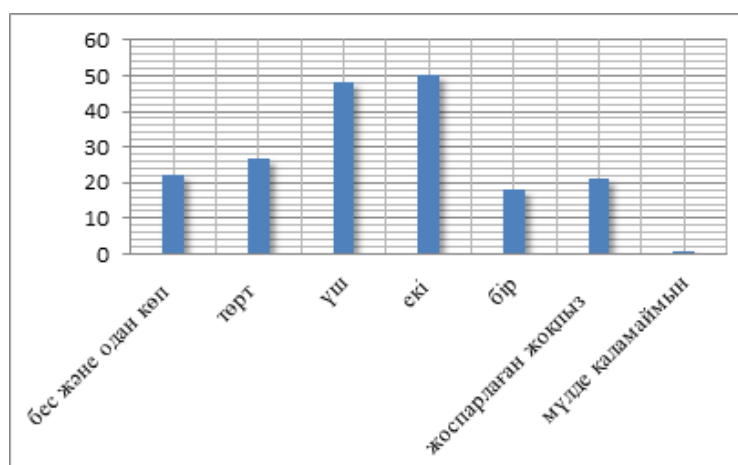
Сурет 8.«Отбасын құрмасаңыз, бұған себеп боларлық негізгі үш себепті көрсетіңіз» деген сауалға берілген жауаптар көрсеткіштерінің диаграммасы

9-суретте «Отбасын құрғыңыз келе ме?» деген сауалға 75,9% «иә» десе, 20,5% «айта алмаймын» деп жауап берсе, 3,6% «жоқ» деп жауап берген. Бұл сұраққа жастардың 75,9% иә деп жауап беруі табиғи құбылыс, сөйткенмен 20,5% «айта алмаймын» немесе 3,6% «жоқ» деп жауап беруі олардың отбасын құруға психологиялық дайындығының аздығын, өзіне деген сенімінің төмендігін көрсетеді.

Сурет 9. «Отбасын құрғыңыз келе ме?» деген сауалдың диаграммасы

10-суретте көрсетілген «Болашақта отбасыңызда қанша бала болғанын қалайсыз?» деген сауалдың талдауында респонденттердің 25,7% «үш балалы болуға», 14,4% «төрт балалы болуға», ал «екі балалы болуды» 26,7% көрсетсе, «бес және одан жоғары» -11,8% көрсеткен, «жоспарлаған жоқпыз» деген жауапты таңдағандар 11,2% болса, 0,5% «мүлде балалы болуды қаламайтынын» айтқан. Респонденттердің 7% «үш балалы болуды» қаласа, 26,7% «екі бала болуды» көрсеткен. Әрине бұл қоғамның әлеуметтік-экономикалық мүмкіндіктерімен қатар жастардың бала тәрбиесіндегі жауапкершіліктерімен, өздерінің де қалыпты өмір сүруін ұйымдастыруды мақсат етуімен байланысты деп санаймыз. Отбасында бала санын жоспарлау ғылым мен техниканың дамуымен қатар ол балалардың жан-жақты дамуына жағдай жасаумен байланысты. Сонымен қатар 0,5% респонденттердің мүлде балалы болуды қаламайтыны ойландыратын жағдай. Әрине, денсаулық жағдайына байланысты мүмкіндіктер шектелгенімен «мүлде балалы болуды қаламау» бұл жастардың эгоистік көзқарастарының басымдығын көрсетеді.

(графикте адам санымен көрсетілген)

Сурет 10. «Болашақта отбасыңызда қанша бала болғанын қалайсыз?» деген сауалдың диаграммасы

«Отбасының тұрақтылығын сақтауға не қажет, негізгі үшеуін көрсетеңіз?» деген сауалға 22,3% «жеткілікті материалдық жағдай», 18% «тұрақты жұмыс орнымен қамтылу», 18,9% «өз баспанаңның болуы», 8,7% «теріс әдеттерден аулақ болу» (ішімдік, нашақорлық

және т.б.), 15,4% «сыйластық, адамгершілік, сенім», 8,7% «жауапкершілік» (әрқайсысы өз міндеттерін атқаруы), 7,6% «шыдамдылық, кешірімділік», 0,4% «басқасы» деген жауаптарды көрсеткен.

Екі жас аралығының жауаптарының салыстырмалы көрсеткіштері №1 кестеде және №1- **гистограммада** көрсетілген. 20-25 және 25-30 жас аралықтарындағы жастардың «отбасының тұрақтылығын сақтауға қажетті және негізгі» деп көрсеткен себептерінің айырмашылықтары

№1- кесте

20-25 және 25-30 жас аралықтарындағы жастардың «отбасының тұрақтылығын сақтауға қажетті және негізгі» деп көрсеткен себептері

Отбасының тұрақтылығын сақтауға не қажет, негізгі үшеуін көрсетсеңіз?	21-25	26-30
жеткілікті материалдық жағдай	20,6%	22,3%
тұрақты жұмыс орнымен қамтылу	18,3%	18%
өз баспанаңыздың болуы	16,6%	18,9%
теріс әдеттерден аулақ болу(ішімдік,нашақорлық және т.б.)	8,5%	8,7%
сыйластық, адамгершілік, сенім	16,6%	15,4%
Жауапкершілік(әрқайсысы өз міндеттерін атқаруда)	8,5%	8,7%
шыдамдылық, кешірімділік	8,5%	7,6%
басқасы	2,3%	0,4%

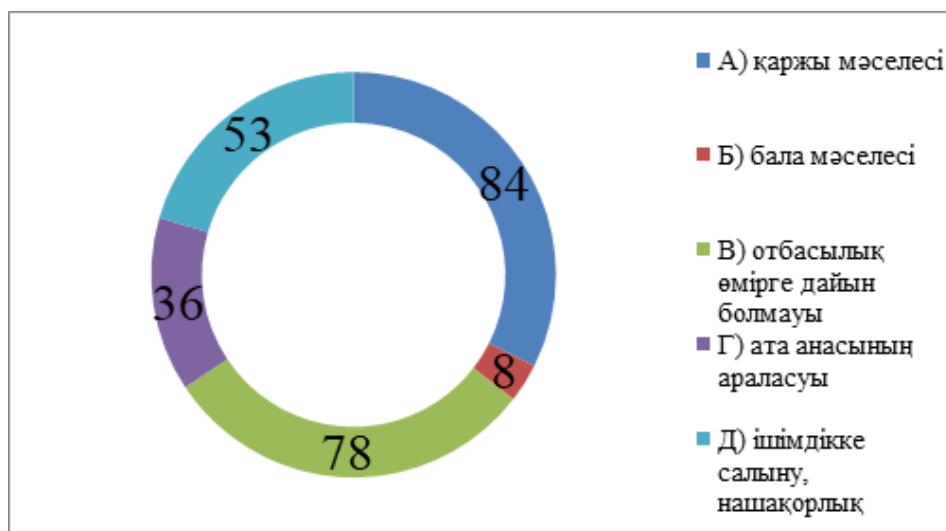
(графикте адам санымен көрсетілген)

№1- гистограмма 20-25 және 25-30 жас аралықтарындағы жастардың «отбасының тұрақтылығын сақтауға қажетті және негізгі» деп көрсеткен себептерінің айырмашылықтары

Бұл жас кезеңдеріндегі жастардың «Отбасының тұрақтылығын сақтауға не қажет, негізгі үшеуін көрсетіңіз?» деген сауалға берген жааптарындағы басты айырмашылық отбасының тұрақтылығында өз баспанасының болуына қатысты. Себебі 26-30 жас аралығындағы респонденттердің басым көпшілігі отбасын құрғандар, іс жүзінде баспананың жоқтығынан зардап шеккендіктен бұл сұрақ олар үшін өте өзекті. Отбасын материалдық қамтамасыз етудің басты мәселесі өз баспанасының болуымен тікелей байланысты. Себебі тапқан табысының қомақты бөлігі жалға алған баспанаға кететіндіктен, отбасының материалдық қамтамасыз етілуіне қысым артады. Жетіспеушілік, басқадан қарыз алу, немесе банктен кредит алу мәселесі туады. Банк кредитінің пайыздық көрсеткіші жас отбасылардың материалдық -экономикалық жағдайын қиындатып, ары қарайғы өмірінің тұрақтылығына сызат түсіреді. Бұл сұрақ отбасылық қарым-қатынаста, оның тұрақтылығында елеулі роль атқарады.

Ал 21-25 жас аралығындағы отбасын құрғандар саны аз (5,5% отбасын құрғандар, ал 8,5-9% әлі отбасын құрмаған). Сондықтан отбасының тұрақтылығында өз баспанасының болуының қажеттілігінің қатты сезіне қоймағандар, олар негізінен ата-аналарымен бірге тұратын жастар.

26-30 жас аралығындағы жастардағы тағы бір өзекті сауалнамама: «Қазіргі таңда ажырасуға әкелетін факторлар?» 11-суретте көрсетілгендей осы сауалнамаға жауап бергендердің 32,4% - қаржы мәселесін, 3,1% - бала мәселесін, 30,1% - отбасылық өмірге дайын болмауын, 13,9% - ата-анасының араласуын, 20,5% - ішімдікке салыну, нашақорлықты көрсеткен.

(графикте адам санымен көрсетілген)

Сурет 11. Ажырасуға әкелетін факторлар

Ажырасу, отбасындағы дағдарыс мәселесі қоғам үшін, отбасының мүшелері, балалары үшін психологиялық жағынан өте жағымсыз жағдай. Әрине, оның өзіндік себептері де мұқият зерттеуді қажет етеді. Мысалы, Ф. Бизақова., Ш. Мамашбаева. Отбасылық дағдарыс психологиясы атты оқу құралында «Отбасы дағдарысы - отбасының жүйелі қызметінде ескі мінез-құлықты қолдануынан және жаңа жағдайға икемделе, оны меңгере алмауынан туындайтынын көрсеткен. Отбасы дағдарысы төмендегідей қарастырылады:

1. Отбасы құрылымының бұзылуы: өмір сүруде қауіптілігі, оның мазмұны мен қатынасының істен шығуы;
2. Отбасы қызметінде жаңа кезеңге өту мүмкіндігінің қарастырылуы.

Отбасы дағдарысына микрожүйе деңгейінде: отбасының құрылымдық жүйесінде

рөлдердің өзгеруі, қақтығыстың шығуы, иерархияның (сатылы) бұзылуы, үйлесімсіз әрекеттердің ұзақ уақытқа созылуынан (Н.В. Малярова, С. Кратохвил, З. Розенталь, М.Ж.Джеймс, В.А Сысенко, Г. Натайтис) көрінеді [10, 73 б.].

Отбасы дағдарысының макрожүйе деңгейінде көрінуі: отбасылық аңыздың белсенділенуі, тепе-теңдікте бола алмай, иерархияның сақталмауы, отбасы мүшелерінде ішкі және сыртқы шекаралардың, құрылымның жойылуы, әдет-ғұрыптардың бұзылып, отбасының қалыпты ескі нормаларының тиімсіздігі мен жаңа модельдің қалыптаспауы.

Жастардың отбасылық өмірге психологиялық дайындығындағы кемшіліктер олардың бұл мәселеге саналы пікірлерін қалыптастыратын психологиядағы теориялар мен шынайы өмірдегі практикалық жақтарын байланыстыратын білімдеріне мән беру қажеттілігін көрсетеді.

Гуманистік психологияның өкілі А. Маслоудың адамның өмір сүру кезеңдеріндегі қажеттіліктер және өмір сүру барысында жас кезеңдеріндегі психоанализ практикасынан туындаған Э. Эриксонның эпигенетикалық теориясы, тұлға құрылымы туралы теорияларындағы «топтық біртектілік» және «Эго біртектілік» [11, 21 б.] ұғымдары әр адам білетін білім қорына енуі тиіс деп санаймыз. Эпигенез ойлау мен ойланудың өзектілігін көрсетеді. Біздің зерттеу жұмысымыздың көрсеткіштері жастар арасында өмірге келгеннен кейінгі жердегі өз міндеті мен өмірінің мәнін сезінуі үшін психологиялық түсініктерді біліп, танып, оны өз өмірінде жүзеге асыруында кездесетін кемшіліктердің мәнін аша түседі.

Қорытынды. Адамзат тарихында отбасының қызметін атқара алатындай басқа қоғамдық институт әзірше жасалған жоқ. Отбасының тұлғаның дамуындағы орнын Л.С. Выготский «бала дамуы - үлкендермен қарым-қатынас барысында жүзеге асатынын» дәлелдеген.

Қоғамның ХХІ ғасырда қарқынды дамуы ғылым мен техника саласындағы адамзат өркениетінің қол жеткен жетістіктерінің нәтижесі жаһандану, әлемдік ақпарат желісінің қызметі әр ұлттың немесе мемлекеттің мәдени рухани дамуына зор ықпал етуде. Материалдық деңгейдегі қол жеткен жетістіктерді сақтап, одан ары дамыту адамның, әр ұлттың рухани даму деңгейінің де жетілуін талап етеді. Онсыз қоғамдық бірлікті сақтап, келісіммен бейбіт өмір сүру мүмкін емес. «Мәңгілік ел» болу «Рухани жаңғыру», тарих сахнасында өз орнын анықтаған ұлттық салт дәстүрлермен ғылыми тілде инкультурация түсінігімен байланысты. Адам қоғамдық талаптарды меңгеру арқылы тұлғалық деңгейге көтеріле отырып, дәстүрді, құндылықтар мен мәдениетті саналы меңгеру арқылы тұлғалық сапаларын, мәдени деңгейін көтереді. Қоғам мен мемлекетті модернизациялау жағдайында дәстүрлер мен құндылықтар, мәдениет саласындағы зерттеулер мемлекеттің бастапқы бірлігі болып табылатын отбасын құру және оның қоғам мен мемлекет алдындағы жауапкершілігін терең сезінуіне әсер ететүі қажет.

«Мәңгілік ел» жобасын жүзеге асырудағы отбасының орны ерекше, себебі отбасы қоғамның бастапқы бөлшегі, алғашқы құрылымы. Отбасынсыз, оның демографиялық дамуға атсалысуынсыз қоғамның, ұлттың, мемлекеттің сақталып, дамуы мүмкін емес. Осының мәнін айқын сезіну әрбір жастың өмірге келгеннен кейінгі басты міндеттерінің бірі деп санаймыз.

Біздің жастардың отбасын құруға психологиялық дайындығын зерттеу жұмысымыздың көрсеткіштері жастарды отбасылық өмірге дайындау адамзат санасын үнемі жаңғыртуды талап ететін өзекті және күрделі мәселе екендігін нақтылай түседі. Бұл бағыттағы зерттеу жұмысымыз ары қарай да жалғастырылуда.

Әдебиеттер тізімі

- 1.Қазақстан Республикасы Президентінің Қазақстан Халқына Жолдауынан. 17 қаңтар 2014 жыл // Егемен Қазақстан. 18 қаңтар. 2014 жыл. - 1–3 б.
- 2.Мемлекеттік жастар саясаты туралы Қазақстан Республикасының Заңы, № 285-V ҚРЗ, 09.02.2015 [Электрондық ресурс]. - URL:<http://www.kst.adilet.gov.kz/en/articles-inner/memlekettik-zhastar-sayasaty> (қаралған күні: 2.06.19).
- 3.Қазақстан Республикасы Статистика комитетінің деректері, 2017 жыл [Электрондық ресурс]. - URL: stat.gov.kz/faces/.../homeNumbersPopulation?_afzLoop (қаралған күні: 30.05.19).
- 4.Психология: Энциклопедиялық сөздік./ Бас ред. Б.Ө. Жақып. – Алматы: «Қазақ энциклопедиясы», 2011. – 624 б.
- 5.Андреева Г.М. Социальная психология. Учеб.для высш.учеб.заведений. - М.: Российская академия правосудия, 2012. - 256 с.
- 6.Азаматтық қоғам терминдерінің орысша-қазақша сөздігі. - Алматы,2007. – 154 б.
- 7.Ахтаева Н.С., Абдигапбарова А.И., Бекбаева З.Н. Әлеуметтік психология. Алматы: Қазақ университеті, 2015. – 475 б.
- 8.Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы Қазақстан Республикасының № 518-IV Кодексі 26.12.2011 [Электрондық ресурс]. - URL: adilet.zan.kz (қаралған күні: 27.05.19).
- 9.Бестужев-Лада И.В. Социальное прогнозирование. Курс лекций. - М.: Педагогическое общество России 2002. – 392 с.
- 10.Бизақова Ф., Мамашбаева Ш. Отбасылық дағдарыс психологиясы: оқу құралы. - Астана: Фолиант, - 2010. – 232 б.
- 11.Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис: Пер. с англ., общ.ред. и предисл. Толстых А. В. - М.: Издательская группа «Прогресс», 1996. – 344 с.

Р.У.Рахметова, Н.М. Иргебаева, К.Кауметова,

Университет «Тұран-Астана», Нұр-Сұлтан, Казахстан

Психологическая готовность молодежи Казахстана к созданию семьи

Аннотация. Подготовка молодежи к созданию семьи является одним из основных вопросов в ее формировании и развития. Семья - один из общественных институтов, который выполняет множество функций при устойчивом развитии общества. Проблема психологической подготовки молодежи Казахстана к созданию семьи требует превентивной поддержки через повышение психологической грамотности и ответственности молодежи в рассматриваемом аспекте.

Понятие «психологическая готовность» в литературе определяется как сложная интегрированная личностная особенность. Ответственность молодежи определяет уровень развития психологической готовности к созданию семьи и ее дальнейшее становление. В последние годы число разводов в нашей стране увеличилось. В эпоху глобализации остро стоит проблема того, как молодым людям обрести крепкий, гармоничный союз с другим человеком и каким образом сохранить его на протяжении всей жизни. Молодая семья особенно нуждается во внимании и поддержке как со стороны государства, так и со стороны исследователей.

В статье представлен анализ материалов исследования, проведенного с целью определения психологической готовности молодежи Казахстана к созданию семьи.

Ключевые слова: молодежь, семья, брак, материалы исследования, анкета.

R.Y. Rakhmetova, N.M. Irgebayeva, K. Kaumetova
Turan-Astana University, Nur-Sultan, Kazakhstan

Psychological readiness of the youth of Kazakhstan to create a family

Abstract. Preparing youth for a family is one of the main issues of its formation and development. The family is one of the public institutions that performs many functions with the sustainable development of society. The problem of psychological preparation of the youth of Kazakhstan for the creation of a family requires preventive support through improving the psychological literacy and responsibility of young people in this aspect. The concept of «psychological readiness» in the literature is defined as a complex integrated personality trait. The responsibility of youth determines the level of development of psychological readiness for creating a family and its further formation. In recent years, the number of divorces in our country has increased. In the era of globalization, there is an acute problem of how young people can find a strong, harmonious union with another person and how to maintain it throughout their lives. A young family especially needs attention and support from both the state and researchers.

The article presents an analysis of materials from a study conducted to determine the psychological readiness of young people in Kazakhstan to create a family.

Keywords: youth, family, marriage, research materials, questionnaire.

References

1. Kazakhstan Respublikasy Prezidentinin Kazakhstan Xalkyna Joldaunan [Message from the President of the Republic of Kazakhstan to the people of Kazakhstan], Egemen Kazakhstan, January 17, 2014. - p. 1-3.
2. Memleketik zhastar sayasaty turaly Kazakhstan Respublikasynyn Zany, № 285-V KRZ, 09. 02.2015 [The Law of the Republic of Kazakhstan on State Youth Policy, February 9, 2015, № 285-V KRZ] [Electronic resource] Available at: <http://www.kst.adilet.gov.kz/en/articles-inner/memleketik-zhastar-sayasaty> (accessed: 2.06.19).
3. Kazakhstan Respublikasy Statistika komitetinin derekteri, 2017 zhyl [Data of the Committee on Statistics of the Republic of Kazakhstan, 2017 year [Electronic resource]. Available at: stat.gov.kz/faces/.../homeNumbersPopulation?_afLoop (accessed: 30.05.19).
4. Psihologiya: Jenciklopedijalyk sozdik [Psychology: Encyclopedic Dictionary], Ed. B.O. Zhakyp. («The Encyclopedia of the Kazakhs», Almaty, 2011, 624 p.).
5. Andreeva G.M. Social'naya psihologiya [Social psychology] Textbook for higher studies. (Russian Academy of Justice, Moscow, 2012, 256 p.).
6. Azamattyk kogam teriminderinin oryssh-kazakhsha sozdigi [Russian-Kazakh Dictionary of Terms of Civil Society (Almaty, 2007, 154 p.).
7. Ahtaeva N.S., Abdigapbarova A.I., Bekbaeva Z.N. Aleumettik psihologiya. Kazak universiteti, Almaty, 2015, 475 p.).
8. Neke (erli-zajyptylyk) zhane otbasyny turaly Kazakstan Respublikasynyn № 518-IV Kodeksi 26.12.2011 [The Code of the Republic of Kazakhstan on Marriage (Matrimony) and Family (26 December, 2011. No. 518-IV). Electronic resource] Available at: adilet.zan.kz (accessed: 27.05.19).
9. Bestuzhev-Lada I.V. Social'noe prognozirovanie [Social forecasting]. Course of lectures (Pedagogical Society of Russia, 2002, 392 p.).
10. Bizakova F., Mamashbaeva S.H. Otbasynylyk dagdarys psihologiyasy [Psychology of the family crisis], Tutorial (Foliant, Astana, 2010, 232 p.).
11. Erikson E. Identichnost': yunost' i krizis [Identity: Youth and Crisis] Translation from English, general edition and foreword by A. Tolstoy (Publishing Group "Progress", Moscow, 1996, 344 p.).

Авторлар туралы мәлімет:

Рахметова Р.У. - экономика ғылымдарының докторы, профессор, «Тұран-Астана» университеті, Ғылым және коммерциализациялау департаментінің директоры, Ы.Дүкенұлы көшесі., 29, Нұр - Сұлтан, Қазақстан.

Иргебаева Н.М. - педагогика ғылымдарының кандидаты, «Тұран-Астана» университетінің педагогика және психология кафедрасының доценті, Ы.Дүкенұлы көшесі, 29, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Кауметова К. - «Тұран-Астана» университетінің «Психология» мамандығының студенті, Ы.Дүкенұлы көшесі., 29, Нұр - Сұлтан, Қазақстан.

Rakhmetova R.U. - Doctor of Economics, Professor, «Turan-Astana» University Science and Commercialization Director of the Department, Y. Dukenuly str., 29, Nur - Sultan, Kazakhstan.

Irgebayeva N. M. - Candidate of pedagogical sciences, associate professor of pedagogy and psychology at Turan-Astana University, Y. Dukenuly Street, 29, Nur-Sultan, Kazakhstan.

Kaumetova K. - Student of specialty «Psychology» of Turan-Astana», Y. Dukenuly str., 29, Nur-Sultan, Kazakhstan.